

Hemşirelik Öğrencilerinin Merhamet Düzeyi ve Empatik Eğilim İlişkisi

Afitap Özdelikara¹ , Serpil Babur²

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi, Dahiliye Yoğun Bakım Ünitesi, Samsun, Türkiye

Afitap Özdelikara, Dr. Öğr. Üyesi
Serpil Babur, Uzm. Hemşire

İletişim:

Dr. Öğr. Üyesi Afıtap Özdelikara
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim
Dalı, Samsun, Türkiye
Tel: +90 362 312 19 19
E-Posta: afıtapozdelikara@gmail.com

Gönderilme Tarihi : 28 Eylül 2018
Revizyon Tarihi : 21 Kasım 2018
Kabul Tarihi : 18 Aralık 2018
Çevrimiçi Yayın Tarihi: 04 Mart 2020

ÖZET

Amaç: Tanımlayıcı tipteki bu araştırma; öğrenci hemşirelerin merhamet düzeylerini ve empatik eğilimlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma Planı: Araştırmanın evrenini, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü öğrencileri (n=274) oluşturmuştur. Veriler, 12 soruluk anket formu, Merhamet Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği ile 1 Nisan-1 Haziran 2017 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin analizinde ortalama, yüzdelik hesaplamaları, Man Whitney U, Kruskal Wallis, korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin yaş ortalaması 20,39±1,87, %79,6'sı kadın, %29,5'i 1. sınıf olup, %64,1'i merhamet yorgunluğunu orta derecede yaşadıklarını, %49,1'i empati yeteneğini orta derece olarak değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin merhamet ölçeği puan ortalamaları 72,79±10,02; empatik eğilim puan ortalamaları 68,34±8,21 olarak belirlenmiştir. Merhamet yorgunluğu ölçek toplam puanı sorgulanan değişkenlere göre istatistiksel farklılık göstermezken, empatik eğilim ölçeği toplam puanının 'hastanın çektiği acıdan etkilenme' durumundan etkilendiği ve istatistiksel olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p<0,05). Merhamet ölçeği toplam puanı ile empatik eğilim ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır.

Sonuç: Öğrencilerin merhamet ölçeği ve empatik eğilim ölçeği puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu; merhamet ve empatik eğilim arasında birbirine paralel artış/azalma gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerde merhamet ve empatik eğilimin geliştirilmesi, merhamet yorgunluğu ve duygu bulaşmasının olumsuz etkilerine karşı öğrencilerin donanımlı hale getirilmesi önerilebilir.

Anahtar sözcükler: Hemşirelik, merhamet, empati, merhamet yorgunluğu

DETERMINATION OF COMPASSION LEVELS AND EMPATHIC TENDENCY OF NURSING STUDENTS

ABSTRACT

Objectives: The aim of this descriptive type of study was (OR: This descriptive type of study aimed) to determine the levels of compassion and the empathic tendency of nursing students.

Study Design: The study sample consisted of students of the Nursing Department of Health Sciences Faculty at Ondokuz Mayıs University. The data were collected from April 1 to June 1, 2017, with a 12-question questionnaire, the Compassion Scale and the Empathic Tendency Scale. Analysis of the data was (OR: Data analysis was) used in the mean, percentage calculations, Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis test and correlation analysis.

Results: The average age of students is 20.39±1.87, 29.5% of students are in first grade, and 79.6% of them are females and 64.1% of students live the compassion tiredness on average, 49.1% of students' empathetic tendency is at the average level. Students' point average of compassion scale is 72.79±10.02, empathetic tendency average point is determined as 68.34±8.21. Compassion fatigue scale total score was not statistically different compared to the questioned variables, but it was determined that the total score of the empathic tendency scale was affected by the patient's suffering (p<0.05). A positive correlation was found between the total score of the Compassion Scale and the total score of the empathic tendency scale.

Conclusions: Students' compassion scale's and empathetic tendency scale's point average is middle-level. Developing compassion and empathic tendency in the students, it can be suggested that the students are equipped with the negative effects of compassion fatigue and emotional transmission.

Keywords: Compassion, empathy, compassion fatigue, nursing

Hemşirelik, insanlarla sürekli zaman geçirilen ve insan ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir yardım mesleğidir (1). Yardım etmede temel amaç; karşılıklı güvenin olduğu bir iletişim ve etkileşim içinde, bireyi bir bütün olarak tanımak, bireyin bakım gereksinimlerini tanımlamak ve sorunları ile daha etkin baş edebilir ve gereksinimlerini karşılayabilir hale gelmesini sağlamaktır (2). İnsanlara yardım etme güdüsünü harekete geçiren sosyal duygulardan olan merhamet, empatinin ilk tetikleyicisidir. (3,4). Empati, hemşirelik bakımının dolayısıyla yardım edici ilişkinin en temel bileşenidir (2).

Türk Dil Kurumu merhameti; “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma” olarak tanımlamıştır (5). Merhamet, başka bireylerin acısını dindirme güdüsünü, acının kaynağını bulmayla ilgili bilişsel süreçleri, merhametli eylemlerde bulunmakla ilgili ise davranışsal süreçleri kapsar. Yani merhamet; istek, duygu, düşünce ve davranışların karışımı ile ortaya çıkar (6). Bir çalışmada merhametin, sevgi kavramı ile eşdeğer olduğundan, insanların sıkıntılı ve ihtiyaç duydukları zamanlarında onları desteklemeye yönelik, davranışsal, bilişsel ve duygusal bir davranış olduğundan bahsedilmiştir (7). Merhamet, hemşirelik bakımının içerisinde sıklıkla yer alması gereken kavramlardan biridir (8).

Merhamet yorgunluğu ise bir terim olarak ilk kez 1992 yılında hemşire Joinson tarafından, hemşirelerin hastalara bakım verirken yaşadıkları strese cevap olarak kendi duygularını devre dışı bırakıp hissettikleri öfke ve çaresizlik duygularını tanımlamak için bir hemşirelik dergisinde kullanılmıştır (9). Merhamet yorgunluğu, travmatik durumlara maruz kalan kişilere yardım etme sürecinin negatif etkisi olarak tanımlanabilir. Hemşireler; hastaların travma, acı ve ağrılarına merhamet göstermeleri, hastaların travmalarına maruz kalmaları nedeniyle merhamet yorgunluğunu çok fazla yaşayan bir meslek grubudur (10).

Tarihsel süreç boyunca empati, farklı boyutlar ve anlamlar katılarak tanımlanmıştır. Adler'e göre empati, başkasının gözleri ile görmek, başkasının kulağı ile duymak, başkasının kalbi ile hissetmektir (11). Genel bir ifade ile empati; bir kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısı ile bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (1,12,13). Empatik eğilim ise bireyin empati yapabilme potansiyelidir (1,12,13). Karşısındakinin duygularını anlama ve duygusal yaşantılarından etkilenme yeteneği, yardım etme isteği olarak belirtilmektedir (12). Rogers, empatik eğilimi sosyal duyarlılık

olarak tanımlamıştır. Sosyal duyarlılığın bir kişilik özelliği olduğunu ve her insanda bulunmadığını, sosyal duyarlılığa sahip bireylerin daha fazla empatik olabileceklerini ve empatiyi kolayca öğrenebileceklerini belirtmiştir (11). Hemşirelerin; hastaları doğru ve tarafsız bir şekilde anlayabilmesi, gereksinimlerini belirleyebilmesi ve olumlu sonuçlar elde edebilmesi empati yeteneği ve eğilimi ile ilişkilendirilebilir (1,14). Çünkü yardım edebilmek için bakım verdiğimiz bireye ulaşmamız, ona değer vermemiz, bireyi anlamaya çalışmamız, onunla ilgilenmemiz ve ona güvenmemiz önemlidir (2). Empatinin etkili kullanımı; hastanın durumuna ve gereksinimlerine uygun hemşirelik girişimlerinin planlanmasında faydalı olmasının yanında, hasta memnuniyetinin ve bakım kalitesinin artmasında da önemlidir (1). Hemşirelerin hastalarına yeterli bakım vermeleri ve onlara yardımcı olabilmeleri için empati becerilerinin istenilen düzeyde geliştirilmiş olması ve empatik eğilime sahip olmaları gerekmektedir (11). Günümüzde empatik beceri ve empatik eğilimin, hemşirelik eğitimi sürecinde geliştirilmesi mümkün bir beceri olduğu kabul edilmektedir (1). Bu nedenle empatik beceri ve empatik eğilim insanların bir kişilik özelliği olsa da bu gibi özelliklerin mesleki eğitim sırasında kazandırılması ve mesleki uygulamalarla da pekiştirilmesinin oldukça önemi bulunmaktadır (1,11).

Tarihsel süreç içerisinde hemşireliğin temelinin; kadının anne şefkatinden kaynaklanan koruyucu ve bakım verici davranışlarına ya da zor durumda olan bireye, düşküne, çaresize dini ve vicdani duygular içinde yaklaşarak bakım, besleme ve iyileştirme girişimlerine dayanıyor olduğu (15) göz önünde bulundurulursa; şefkat gösterme anlamına gelen merhametin, öğrencilerin empatik eğilimlerinin üzerine etkisinin belirlenmesi gerekmektedir.

Materyal ve metod

Araştırmanın tipi

Tanımlayıcı nitelikteki araştırma 1 Nisan-1 Haziran 2017 tarihleri arasında XXXXXX Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik bölümü öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırma evrenini XXXXXX Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada herhangi bir örneklem seçimi yöntemine gidilmemiş, araştırmaya katılmaya gönüllü olan 274 (geri dönüş %69) öğrenci ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama araçları ve verilerin toplanması

Verilerin toplanması ise literatür ışığında hazırlanan 12 soruluk anket formu, Merhamet Ölçeği (MÖ) ve Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) kullanılmıştır.

Anket Formu: Sosyodemografik verilerin sorgulandığı 12 soru ve merhamet yorgunluğuna yönelik 5 soru bulunmaktadır.

Merhamet Ölçeği (MÖ): MÖ'nün orijinal versiyonu Pommier tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 24 maddeden oluşmaktadır sevecenlik, umursamazlık, paylaşımların bilincinde olma, bağlantısızlık, bilinçli farkındalık ve ilişki kesme olmak üzere altı alt boyuttan oluşan ölçek, likert tipi beş uygunluk derecelendirmesine sahiptir. Bu alt boyutlara ait maddelerin faktör yükleri; sevecenlik alt boyutu için; 61–74, umursamazlık için; 56–69, paylaşımların bilincinde olma için; 54–83, bağlantısızlık için 51–73, bilinçli farkındalık için; 55–72 ve ilişki kesme için 58–68 arasında değişmektedir. İç tutarlık güvenilirlik katsayıları alt boyutlar için; 57 ile 77 arasında değişmektedir (16).

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ): Dökmen (1988) tarafından geliştirilen empatik eğilim ölçeğinin amacı, kişilerin günlük yaşamda empati kurma eğilimlerini değerlendirmektir. Likert türü bir ölçek olarak hazırlanan ve 20 maddeden oluşan Empatik Eğilim Ölçeğinin 8 maddesi (3,6,7,8,11–13,15) ters ifade edilmiştir. Bireylerden her bir maddenin yanındaki 1'den 5'e kadar olan sayılardan birini işaretleyerek, o maddedeki görüşe ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bireylerin maddeleri okuduktan sonra işaretledikleri sayılar o maddeye ilişkin puanları oluşturmaktadır. Negatif yazılmış maddeler tersten puanlanmakta ve tamamen katılıyorum 1, hiç katılmıyorum ise 5 puan verilmektedir. Puanın yüksek olması, empatik eğilimin yüksek olduğu, düşük olması ise empatik eğilimin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Test yarılama yöntemiyle ölçeğin tek ve çift maddelerinden alınan puanlar arasındaki korelasyon katsayısı 0,81'dir (17).

Araştırmanın etiği

Araştırmaya başlamadan önce XXXXXXXX Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 17,04,2017 tarihli ve 2017–56 sayılı, Sağlık Bilimleri Fakültesi'nden yazılı; araştırmaya katılan öğrencilerden ise sözlü izin alınmıştır.

Verilerin analizi

Veriler IBM SPSS 21 (Statistical package for the social sciences-Demo Version 21 Chicago, IL, USA) paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma

uygunluğu Shapiro Wilk testi ile incelenmiştir. Verilerin analizinde ortalama, yüzdelik hesaplamaları, Man Whitney U, Kruskal Wallis ve korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin %79,6'sinin kadın, %99,6'sının bekar, %29,6'sının birinci sınıf öğrencisi, %77,9'unun Anadolu-Fen lisesi mezunu olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %63,1'inin bölümü isteyerek seçtiği, %68,8'inin bölümden memnun olduğu, %60,4'ünün hemşirelik hizmeti almadığı belirlenmiştir (Tablo 1). Öğrencilerin %84,9'u hastanede diğer insanlardan duygularını yaşadığını, %60,3'ü hastanın çektiği acıdan orta

Tablo 1. Öğrencilerin sosyodemografik verilerinin dağılımı

Sosyodemografik veriler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	219	79,6
Erkek	56	20,4
Medeni durum		
Evli	13	4,7
Bekar	262	99,6
Sınıf		
1	82	29,6
2	79	28,8
3	67	24,5
4	47	17,2
Mezun olunan lise		
Anadolu-fen	215	77,9
Sağlık meslek	20	7,4
Diğer	40	14,7
Bölümü isteyerek seçme		
Evet	174	63,1
Hayır	101	36,9
Bölümden memnun olma		
Evet	190	68,8
Hayır	85	31,3
Hemşirelik hizmeti alma		
Evet	110	39,6
Hayır	165	60,4

düzeyde etkilendiği, %55,3'ü acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlamadıklarını bildirmiştir. Öğrencilerin %64,1'i merhamet yorgunluğunu orta düzeyde algıladığını, %49,1'i empati becerisini orta düzeyde bulduğunu bildirmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin merhamet yorgunluğuna ilişkin verilerinin dağılımı

<i>Merhamet Yorgunluğuna İlişkin Sorular</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Hastanede duygu bulaşı yaşama durumu		
Evet	234	84,9
Hayır	41	15,1
Hastanın çektiği acıdan etkilenme düzeyi		
Fazla	79	29
Orta	167	60,3
Hafif	29	10,7
Acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlama durumu		
Evet	122	44,7
Hayır	153	55,3
Algılanan merhamet yorgunluğu düzeyi		
Hafif	38	13,9
Orta	177	64,1
Şiddetli	60	22
Algılanan empati becerisi düzeyi		
İyi	131	48
Orta	136	49,1
Kötü	8	2,9

Öğrencilerin merhamet ölçeği puan ortalamaları $72,79 \pm 10,02$ olarak belirlenirken, alt boyutlarda en yüksek puan ortalaması $15,33 \pm 3,32$ ile bilinçli farkındalık alt boyutuna ait olmuştur. Bunu sırasıyla $15,19 \pm 2,91$ ile sevecenlik, $14,80 \pm 2,93$ ile paylaşım, $9,50 \pm 3,54$ ile bağlantısızlık, $9,15 \pm 3,34$ ile umursamazlık ve $8,78 \pm 3,30$ ile ilişki kesme alt boyutu takip etmiştir. Öğrencilerin empatik eğilimleri puan ortalaması $68,34 \pm 8,21$ olarak belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 4'te Bazı değişkenlere göre empatik eğilim ölçeği ve merhamet ölçeği alt boyut ortanca puan değerleri verilmiştir. Buna göre; kadın öğrencilerin sevecenlik, paylaşım,

Tablo 3. Öğrencilerin merhamet ölçeği ve empatik eğilim ölçeği puan ortalamaları

<i>Ölçek ve Alt Boyutları</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Ortalama</i>
Sevecenlik	4,00	20,00	$15,19 \pm 2,91$
Umursamazlık	4,00	20,00	$9,15 \pm 3,34$
Paylaşım	5,00	20,00	$14,80 \pm 2,93$
Bağlantısızlık	4,00	20,00	$9,50 \pm 3,54$
Bilinçli Farkındalık	6,00	20,00	$15,33 \pm 3,32$
İlişki Kesme	4,00	20,00	$8,78 \pm 3,30$
Merhamet Ölçeği Toplam Puanı	30,00	120,00	$72,79 \pm 10,02$
Empatik Eğilim Ölçeği Toplam Puanı	49,00	100,00	$68,34 \pm 8,21$

bilinçli farkındalık alt boyut ortanca değerleri ile empatik eğilim ölçeği ortanca puan değerleri yüksek bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni ile sevecenlik, umursamazlık, paylaşım, bağlantısızlık ve bilinçli farkındalık alt boyutları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Medeni durumuna göre bakıldığında, bekar öğrencilerin sevecenlik, paylaşım, bilinçli farkındalık ve empatik eğilim ölçeği puanlarının evli olanlara göre yüksek olduğu ve umursamazlık, bağlantısızlık alt boyutu ile medeni durum değişkeni arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Sınıf değişkeni ile sevecenlik, umursamazlık, paylaşım ve ilişki kesme alt boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Hastanede duygu bulaşı yaşadığını bildiren öğrencilerin sevecenlik, paylaşım, bilinçli farkındalık alt boyutu ve empatik eğilim ortanca puan değerleri yüksek bulunmuştur. Duygu bulaşı durumu ile umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme alt boyutu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Hastanın çektiği acıdan hafif etkilenen öğrencilerin sevecenlik alt boyutu dışında merhamet ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları ortanca puan değerleri yüksek bulunurken, empatik eğilim ortanca puan değeri diğer gruplardan düşük bulunmuştur. Hastanın çektiği acıdan etkilenme durumu ile umursamazlık, ilişki kesme ve empatik eğilim ölçeği ortanca puan değeri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlamadığını bildiren öğrencilerin umursamazlık, paylaşım ve empatik eğilim ortanca puan değeri dışındaki puan ortalamaları yüksek bulunmuştur ($p > 0,05$). Merhamet yorgunluğunu hafif düzeyde algıladığını bildiren öğrencilerin sevecenlik, paylaşım ve bilinçli farkındalık alt boyutları dışındaki ortanca puan ortalamaları diğer gruplardan yüksek olarak belirlenmiştir. Merhamet yorgunluğu ile sevecenlik, umursamazlık, bağlantısızlık, bilinçli farkındalık ve ilişki kesme alt boyut ortanca puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Empati becerisini iyi olarak bildiren öğrencilerin sevecenlik, paylaşım, bilinçli farkındalık alt boyutları ve empatik eğilim ortanca puan değerleri diğer gruplardan yüksek bulunmuştur. Algılanan empati becerisi ile sevecenlik, umursamazlık, bağlantısızlık ve bilinçli farkındalık alt boyut puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 5'de merhamet ölçeği alt boyutları ve empatik eğilim ölçeğine ilişkin korelasyon değerlerinin dağılımı verilmiştir. Buna göre; sevecenlik alt boyutu ile paylaşım, bilinçli farkındalık alt boyutları ve merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki belirlenirken, umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme alt boyutları arasında

Tablo 4. Bazı değişkenlere göre EEÖ ve MÖ alt boyutları ortanca puan değerlerinin dağılımı

<i>Değişkenler</i>	<i>Sevecenlik</i>	<i>Umursamazlık</i>	<i>Paylaşım</i>	<i>Bağılantısızlık</i>	<i>Bilinçli Farkındalık</i>	<i>İlişki Kesme</i>	<i>Merhamet Ölçeği</i>	<i>Empati Eğilim Ölçeği</i>
Cinsiyet								
Kadın	16 (7–20)	8 (4–20)	15 (6–20)	9 (4–42)	16 (6–45)	8 (4–20)	72 (42–120)	68 (49–100)
Erkek	14 (5–20)	11 (4–19)	13 (5–20)	11 (4–16)	14 (6–20)	11 (4–17)	72,5 (30–102)	67 (53–90)
	MW-U: 4335,5 p: 0,002	MW-U: 3748,5 p: 0,000	MW-U: 4431,0 p: 0,010	MW-U: 4029,0 p: 0,000	MW-U: 4032,0 p: 0,000	MW-U: 5071,0 p: 0,487	MW-U: 4158,5 p: 0,132	MW-U: 5071,0 p: 0,487
Sınıf								
1	15 (7–20)	10 (4–20)	14 (6–20)	10 (4–20)	15 (6–20)	9 (4–20)	72 (42–120)	68 (49–100)
2	16 (10–20)	8 (4–19)	16 (7–20)	8 (4–16)	16 (12–45)	8 (4–17)	72 (52–112)	68 (50–88)
3	16 (5–20)	8 (4–20)	15 (5–20)	8,5 (4–42)	17 (7–20)	7 (4–20)	71,5 (30–120)	66 (51–90)
4	14 (10–20)	9,5 (4–15)	15 (8–19)	11 (4–15)	15 (11–20)	9 (4–17)	72 (58–87)	67,5 (55–100)
	KW: 11,894 p: 0,008	KW: 14,946 p: 0,002	KW: 8,053 p: 0,045	KW: 7,627 p: 0,054	KW: 7,649 p: 0,054	KW: 9,366 p: 0,025	KW: 3,398 p: 0,334	KW: 2,301 p: 0,512
Hastanede duygu bulaşı yaşama durumu								
Evet	15,2 (5–20)	8,9 (4–20)	14,8 (5–20)	9,3 (4–42)	15,4 (6–45)	8,4 (4–20)	72,2 (30–120)	68,6 (50–100)
Hayır	14,7 (11–20)	10,4 (4–20)	14,6 (7–20)	10,6 (4–20)	14,7 (9–20)	10,7 (5–20)	75,7 (63–120)	66,9 (49–85)
	MWU: 4029,0 p: 0,181	MWU: 3428,0 p: 0,013	MWU: 4343,5 p: 0,610	MWU: 3285,0 p: 0,006	MWU: 3967,0 p: 0,189	MWU: 2869,0 p: 0,000	MWU: 3288,5 p: 0,102	MWU: 3672,5 p: 0,282
Hastanın çektiği acıdan etkilenme düzeyi								
Fazla	15,2 (5–20)	9 (4–20)	15 (5–20)	9,2 (4–20)	15,4 (6–20)	8,3 (4–20)	72,1 (30–120)	69,8 (53–100)
Orta	15,3 (7–20)	8,9 (4–18)	14,6 (6–20)	9,3 (4–42)	15,1 (6–20)	8,6 (4–19)	72,1 (42–110)	68,22 (49–92)
Hafif	14,2 (10–20)	10,8 (4–20)	15,1 (10–20)	10,7 (5–20)	15,8 (10–45)	10,6 (4–20)	77,4 (62–120)	65,1 (54–79)
	KW: 4,659 p: 0,097	KW: 6,379 p: 0,041	KW: 1,683 p: 0,431	KW: 4,935 p: 0,085	KW: . 941 p: 0,625	KW: 9,511 p: 0,009	KW: 2,228 p: 0,328	KW: 6,473 p: 0,039
Acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlama durumu								
Evet	15,2 (5–20)	8,9 (4–20)	14,8 (5–20)	9,3 (4–42)	15,4 (6–45)	8,4 (4–20)	72,2 (30–120)	68,6 (50–100)
Hayır	14,7 (11–20)	10,4 (4–20)	14,6 (7–20)	10,6 (4–20)	14,7 (9–20)	10,7 (5–20)	75,7 (63–120)	66,9 (49–85)
	MWU: 4029,0 p: 0,181	MWU: 3428,0 p: 0,013	MWU: 4343,5 p: 0,610	MWU: 3285,0 p: 0,006	MWU: 3967,0 p: 0,189	MWU: 2869,0 p: 0,000	MWU: 3288,5 p: 0,102	MWU: 3672,5 p: 0,282
Algılanan merhamet yorgunluğunu								
Hafif	14,5 (5–20)	11,3 (4–20)	14 (5–20)	11,1 (4–20)	14,4 (7–20)	10,9 (4–20)	76,3 (30–120)	69,7 (54–100)
Orta	15,1 (7–20)	8,8 (4–18)	14,8 (6–20)	9,3 (4–42)	15,4 (6–45)	8,5 (4–19)	72,2 (42–112)	67,9 (50–92)
Şiddetli	15,7 (8–20)	8,7 (4–16)	15 (8–20)	8,9 (4–15)	15,6 (6–20)	8,1 (4–15)	72,2 (52–93)	68,7 (49–83)
	KW: 9,047 p: 0,011	KW: 21,438 p: 0,000	KW: 5,930 p: 0,052	KW: 29,882 p: 0,000	KW: 14,898 p: 0,001	KW: 16,926 p: 0,000	KW: 3,503 p: 0,174	KW: 1,108 p: 0,575
Algılanan empati becerisi								
İyi	15,7 (7–20)	8,2 (4–20)	15,2 (8–20)	8,7 (4–42)	15,8 (6–20)	8 (4–20)	71,9 (42–120)	68,9 (50–100)
Orta	14,6 (5–20)	9,8 (4–18)	14,3 (5–20)	10 (4–19)	14,8 (6–45)	9,2 (4–20)	72,9 (30–112)	67,8 (49–92)
Kötü	14,6 (10–20)	12,8 (7–20)	15 (11–20)	13,5 (10–20)	14,5 (10–20)	12,6 (9–20)	83,1 (63–120)	68,2 (60–79)
	KW: 9,047 p: 0,011	KW: 21,438 p: 0,000	KW: 5,930 p: 0,052	KW: 29,882 p: 0,000	KW: 14,898 p: 0,001	KW: 0,785 p: 0,675	KW: 3,490 p: 0,175	KW: 0,785 p: 0,675

Tablo 5. MÖ alt boyutları ve EEÖ korelasyon değerlerinin dağılımı

	<i>Sevecenlik</i>	<i>Umursamazlık</i>	<i>Paylaşım</i>	<i>Bağlantısızlık</i>	<i>Bilinçli Farkındalık</i>	<i>İlişki Kesme</i>	<i>Merhamet Ölçeği Toplam Puanı</i>
Umursamazlık	-0,438 0,000						
Paylaşım	0,536 0,000	-0,335 0,000					
Bağlantısızlık	-0,433 0,000	0,778 0,000	-0,303 0,000				
Bilinçli Farkındalık	0,750 0,000	-0,437 0,000	0,668 0,000	-0,416 0,000			
İlişki Kesme	-0,499 0,000	0,809 0,000	-0,334 0,000	0,800 0,000	-0,431 0,000		
Merhamet Ölçeği Toplam Puanı	0,202 0,002	0,536 0,000	0,393 0,000	0,526 0,000	0,298 0,000	0,533 0,000	
Empatik Eğilim Ölçeği Toplam Puanı	0,322 0,000	0,053 0,399	0,283 0,000	-0,004 0,948	0,291 0,000	-0,010 0,875	0,353 0,000

negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Umursamazlık alt boyutu ile bağlantısızlık, ilişki kesme ve merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde, paylaşım ve bilinçli farkındalık alt boyutları ile negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Paylaşım alt boyutu ile bilinçli farkındalık ve merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde, bağlantısızlık, ilişki kesme alt boyutları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Bağlantısızlık alt boyutu ile ilişki kesme ve merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde, bilinçli farkındalık alt boyutu arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Bilinçli farkındalık alt boyutu ile merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde, ilişki kesme alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunurken, ilişki kesme alt boyutu ile merhamet ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$).

Empatik eğilim ölçeği toplam puanı korelasyonuna bakıldığında, umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme alt boyutları dışında diğer alt boyutlar ile empatik eğilim ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki belirlenmiştir ($p<0,05$). Merhamet ölçeği toplam puanı ile empatik eğilim ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0,05$).

Tartışma

Araştırma sonucunda öğrencilerin merhamet ölçeği puan ortalaması $72,79\pm 10,02$ olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin merhamet seviyeleri orta düzeydedir. En

yüksek puan ortalaması bilinçli farkındalık alt boyutuna aitken en düşük puan ortalamasının ilişki kesme alt boyutuna ait olduğu belirlenmiştir. Çingöl ve arkadaşlarının çalışmasında öğrencilerin merhamet düzeyleri yüksek bulunmuş ve en yüksek puan ortalamasına sahip alt boyutun sevecenlik, en düşük puan ortalamasına sahip alt boyutun ise ilişki kesme olduğu bildirilmiştir (18). Sağlık profesyonelleri ile yapılan çalışmada özellikle sevecenlik alt boyutunda hemşirelerin ortalamasının üzerinde puan aldığı bildirilmiştir (19). Merhamet düzeyi ve alt boyutlarını etkileyen önemli faktörlerden biri uzamış maruziyettir. Uzamış maruziyet, uzamış bir zaman süresince acı çekenin bakımı için devamlı olarak sorumluluk alma hissidir. Araştırma örnekleminin çoğunluğunu (%58,4) birinci ve ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu grup öğrencilerin diğer sınıflara göre hasta ile etkileşimi ve maruziyeti sınırlı düzeydedir. Dolayısı ile hastaya daha kısa süreli bakım veren öğrencilerin sonucu bu yönde etkilediği düşünülmüştür. Öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamaları $68,34\pm 8,21$ olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek puanın 20–100 arasında olduğu düşünüldüğünde empatik eğilim düzeyi orta düzeydedir. Karaca ve arkadaşlarının çalışmasında empatik eğilim puan ortalaması $68,45\pm 6,81$, Arpacı ve Özmen'in çalışmasında $69,94\pm 8,44$, Özcan'ın hemşirelerle yaptığı çalışmasında $65,95\pm 10,66$ olarak belirlenmiştir (13,20,21). Araştırma sonucu literatür ile paralellik göstermektedir (Tablo 3).

Öğrencilerin sosyodemografik değişkenlere göre merhamet ölçeği puanlarına bakıldığında; merhamet ölçeği toplam puanı ile cinsiyet değişkeni arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 4). Literatürde merhametin cinsiyet değişkeninden etkilendiğini bildiren

çalışmalar mevcuttur (18,22). Empatik eğilimin cinsiyet değişkeninden etkilenmemesine karşın kadın öğrencilerde empatik eğilim düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Arpacı ve Özmen'in çalışmasında da cinsiyete göre empatik eğilim puanında anlamlı değişiklik gözlenmiştir (20). Kadınların iletişim yeteneklerinin ve duygusal zekâlarının erkeklerden daha iyi olduğu ve şefkat ve acıma hissi gibi duygularının daha belirgin olduğu ve toplumsal olarak üstlendikleri rollerin empatik eğilimi arttırdığı bildirilmiştir (23). Bu durumun sonucu etkilediği düşünülmüştür.

Sınıf değişkeninin merhamet ölçeği toplam puanını etkilemediği belirlenmiştir ($p>0,05$) (Tablo 4). Çingöl'ün çalışmasında bizim sonucumuza benzer şekilde merhamet ölçeği ile sınıf değişkeni arasında anlamlılık olmadığı belirlenmiştir (18). Klinik ortam ile merhamet yorgunluğu ve tükenmişlik arasında bir bağlantı olduğu ve hemşirelik eğitimi sırasında oluşan klinik maruziyetin bu kavramlar adına risk oluşturduğu bildirilmektedir (24,25). Araştırmamız sonucunun öğrencilerin sınıflarına göre buldukları kliniklerin ve bakım gereksinimlerinin çeşitliliği nedeniyle oluşabileceği düşünülmüştür. Öğrencilerin empatik eğilim puanları ile sınıf değişkeni arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 4). Birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada öğrencilerin empatik düzeyleri ve sınıf değişkeni arasında anlamlı farkın olmadığı bildirilmiştir (26). Ebelik öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada da bizim sonucumuza benzer şekilde sınıf değişkeni ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı fark bulunmamıştır (27). Araştırmamız sonucu literatür ile uyumludur.

Hastanede duygu bulaşı yaşama ve hastanın çektiği acıdan etkilenme düzeyi ile merhamet ölçeği toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$) (Tablo 4). Empatik eğilim düzeyine bakıldığında istatistiksel olarak anlamlılık olmamasına karşın hastanede duygu bulaşı yaşayan öğrencilerin empatik eğilimleri yüksek bulunmuştur ($p>0,05$). Hastanın çektiği acıdan etkilenme düzeyini fazla olarak bildiren öğrencilerin empatik eğilimleri yüksek ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo 4). Duygu bulaşması farkında olunmadan ruh halinin etkileşimlerden dolayı gelişebilmekte ve hemşirelerin çoğunluğu hastaların duygularının kendilerine bulaştığını bildirmektedirler (28,29,30). Dolayısıyla duygu bulaşı yaşayan bireylerin empatik eğilimlerinin yüksek olması beklenen sonuçlardandır.

Merhamet ölçeği toplam puanı ve empatik eğilim ölçeği toplam puanı ile acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlama

durumu arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Hastaya yönelik empatik tepki sonrasında birey kendini bu duygudan ayırtıramazsa merhamet stresi yaşayabilmektedir (31). Dolayısıyla merhamet ölçeği ve empatik eğilim ölçeği toplam puanının, acıyı hatırlattığı için eylemlerini sınırlama durumundan etkilenmemesi, öğrencinin hastanın acı ile ilgili yaşantısından kendini ayırtılabileceği ile ilgili olduğu söylenebilir.

Algılanan merhamet yorgunluğu ve empati becerisi ile merhamet ölçeği ve empatik eğilim arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur ($p>0,05$) (Tablo 4). Hafif düzeyde merhamet yorgunluğu yaşayan öğrencilerde merhamet ölçeği ve empatik eğilim ölçeği puanlarının yüksek olması dikkat çekicidir. Literatürde merhamet yorgunluğunun uygunsuz karar vermeden, objektif olamamaya kadar bir çok alanda bireyi etkilediği, ayrıca kişi de empati kaybına ya da empati dengesini sürdürmemeye durumunu oluşturduğu bildirilmektedir (32). Merhamet yorgunluğunu hafif olarak algılayan öğrencilerin merhamet ve empatik eğilim düzeylerinin yüksek bulunmasının bunun bir sonucu olduğu düşünülmüştür.

Öğrencilerin merhamet ölçeği ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında empatik eğilim ölçeği ile merhamet ölçeği, sevecenlik, paylaşım ve bilinçli farkındalık alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0,05$) (Tablo 5). Merhametin felsefesine bakıldığında; en genel anlamıyla yaşam karşıtı ve acıyı artıran, acının yaratıcı tarafını kurutan bir içgüdü olarak düşünülmesi gerektiği bildirilmektedir. Merhamet, sayesinde başkasının acısının doğrudan kişinin kendi acısı olarak hissedileceğine vurgu yapılmaktadır. Bu güdü sayesinde, sevgi, adalet gibi değerler korunabilir. Felsefi yaklaşım ile bakıldığında merhamet ve empatik eğilim düzeylerinin paralel ilişkisi beklenen sonuçlardan biridir (33). Bu bilgiler ışığında empatinin başkasının penceresinden bakabilmek, merhametin ise başkasının acı veren duygusu için yardım arayışında olmakla ilişkilendirilmesi gerektiği açıktır. Dolayısıyla kendini bir başkasının yerine koymaya ilişkin eğiliminin olmasının altında ısrıba dindirmeye yönelik yardım etme arzusu yani merhameti nedeniyle olduğu söylenebilir.

Sonuç ve öneriler

Araştırma sonucunda öğrencilerin merhamet ölçeği ve empatik eğilim ölçeği puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Merhamet ölçeği alt boyutlarından bilinçli farkındalık alt boyutu en yüksek puan ortalamasına sahipken umursamazlık alt boyutu en düşük puan ortalamasına sahip alt boyut olmuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda; öğrencilerde merhamet ve empatik eğilimin geliştirilmesi aynı zamanda merhamet yorgunluğu ve duygu bulaşmasının olumsuz etkilerine karşı öğrencilerin daha donanımlı hale getirilmesi önerilebilir. Bu amaçla merhamet yorgunluğu ve duygu bulaşının oluşturabileceği uyumsuzluk, isteksizlik vb. durumların fark edilmesi son derece önemlidir. Öğretim

elemanının özellikle empatik eğilim becerisi yüksek olduğunu düşündüğü öğrenciler için bu amaçla gözlem yapması önerilmektedir. Ayrıca öğrencinin hazır oluşu gözü önünde bulundurularak, eğitim dönemleri ile uyumlu biçimde kliniklere yönlendirilmesi zamansız yaşanacak merhamet yorgunluğu ve yıkıcı etkilerini önleyecektir.

Kaynaklar

1. Uncu F, Açık Y, Devci SE, Çelebi E, Oğuzöncül AF, Ulaş B. Sağlık Yüksekokulunda Öğrenim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Derg 2015;3.
2. Akgün Şahin Z, Kardeş Özdemir F. Hemşirelerin İletişim ve Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. G. O. P. Taksim E. A. H. JAREN 2015;1:11-7. [CrossRef]
3. Goetz JL, Keltner D, Simon-Thomas E. Compassion: An Evolutionary Analysis and Empirical Review. Psychol Bull 2010;136:351-74. [CrossRef]
4. Palgi S, Klein E, Shamay-Tsoory GS. Intranasal Administration of Oxytocin Increases Compassion Toward Women. Soc Cogn Affect Neurosci 2015;10:311-17. [CrossRef]
5. Türk Dil Kurumu 2018. <http://www.tdk.gov.tr>
6. Gilbert P. Compassion And Cruelty: A Biopsychosocial Approach. In: Gilbert P, editor. Compassion: Conceptualisations, Research and Use in Psychotherapy. London, England: Routledge; 2005. p.9-74.
7. Sprecher S, Fehr B. Compassionate Love For Close Others And Humanity. Journal of Social and Personal Relationships 2005;22:629-51. [CrossRef]
8. Bloomberg K, Griffiths P, Wengström Y, May C, Bridges J. Interventions For Compassionate Nursing Care: A Systematic Review. Int J Nurs Stud 2016;62:137-55. [CrossRef]
9. Joinson C. Coping With Compassion Fatigue. Nursing 1992;22:118-21. [CrossRef]
10. Dikmen Y, Aydın Y. Hemşirelerde Merhamet Yorgunluğu: Ne? Nasıl? Ne Yapmalı? Compassion Fatigue In Nurses: What? How? What To Do? J Hum Rhythm 2016;2:13-21. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/566343>
11. Öz F. Son Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri, Empatik Becerileri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Derg 1988;2:32-8. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/562.pdf>
12. Avcı D, Aydın D, Özbaşaran F. Hemşirelik Öğrencilerinde Empati-Özgecilik İlişkisi ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Balıkesir Sağlık Bil Derg 2013;2:108-13. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/521084>
13. Karaca A, Açıkgöz F, Akkuş D. Eğitim ile Empatik Beceri ve Empatik Eğilim Geliştirilebilir mi? Bir Sağlık Yüksekokulu Örneği. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bil Derg 2013;4:118-122. http://acibadem.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_AUD_192.pdf
14. Arifoğlu B, Razi SG. Birinci Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empati ve İletişim Becerileriyle İletişim Yönetimi Dersi Akademik Başarı Puanı Arasındaki İlişki. DEÜHYO ED 2011;4:7-11. http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/4576/7-11_arifoglu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
15. Turan N, Öztürk A, Kaya H, Atabek Aştı T. Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Derg 2011;4:167-73. <http://hemsirelik.maltepe.edu.tr/dergiler/nisan/167-173.pdf>
16. Pommier EA. The Compassion Scale. Dissertation Abstracts International Section. Hum Soc Sci 2011;72:11-74.
17. Dökmen Ü. Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Derg 1988;21:155-190. [CrossRef]
18. Çingöl N, Çelebi E, Zengin S, Karakaş M. Bir Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin İncelenmesi. Klinik Psikiyatri Derg 2018;21:61-7. [CrossRef]
19. Polat NF, Erdem R. Merhamet Yorgunluğu Düzeyinin Çalışma Yaşam Kalitesi İle İlişkisi: Sağlık Profesyonelleri Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Derg 2017;1:291-312. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/520634>
20. Arpacı P, Özmen D. Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilik ve Empatik Eğilim Düzeyleri ve Aralarındaki İlişki. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Derg 2014;11:51-57. https://www.journalagent.com/kuhead/pdfs/KUHEAD_11_3_51_57.pdf
21. Özcan H. Hemşirelerin Empatik Eğilim ve Empatik Becerileri: Gümüşhane Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bil Derg 2012;1:60-68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84328>
22. Salazar LR. The Relationship Between Compassion, Interpersonal Communication Apprehension, Narcissism and Verbal Aggressiveness. J Happiness Well-Being 2016;4:1-14.
23. Dizer B, İyigün E. Yoğun Bakım Hemşirelerinde Empatik Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Derg 2009;12:9-18. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29443>
24. Ralph E, Walker K, Wimmer R. Practicum And Clinical Experiences: Postpracticum Students' Views. J Nurs Educ 2009;48:434-40. [CrossRef]
25. Melincavage SM. Student Nurses' Experiences of Anxiety in The Clinical Setting. Nurs Educ Today 2011;31:785-9. [CrossRef]
26. Egelioglu Cetişli N, Işık G, Özgüven Öztornacı B, Ardahan E, Özgürsoy Uran BN, Top ED, Ünsal Avdal E. Hemşirelik Öğrencilerinin Empati Düzeylerine Göre Kültürlerarası Duyarlılıkları. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Derg 2016;1:27-33. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/240076>
27. Bekmezci H, Yurttaş Ç, Özkan H. Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi. Sağlık Bil Derg 2015;2:46-54.
28. Atilla Gök G. Merhamet Etmenin Dayanılmaz Ağırlığı: Hemşirelerde Merhamet Yorgunluğu. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Derg 2015;20:299-313. <https://pdfs.semanticscholar.org/14ec/dcc2f64556bcde36c7a753fdca7fda2022c4.pdf>
29. Eğlence R, Şimşek N. Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakım Hakkındaki Bilgilerinin Değerlendirilmesi. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bil Derg 2014;5:48-53. http://www.acibadem.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_AUD_227.pdf
30. Goleman, D. Sosyal Zeka İnsan İlişkilerinin Yeni Bilimi, 2. Baskı. İstanbul: Varlık; 2007.
31. Hiçdurmaz D, Arı İnci F. Eşduygu Yorgunluğu: Tanımı, Nedenleri ve Önlenmesi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 2013;7:295-303. [CrossRef]
32. Gentry JE, Baggerly J, Dunning K. The Accelerated Recovery Program For Compassion Fatigue. In: Figley CR, editor. Treating Compassion Fatigue. NY: Brunner/Mazel; 2002. p.123-62.
33. Ay V. Nietzsche'de 'Merhamet' Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi. Beytulhikme an International Journal of Philosophy 2013;3:199-215. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/40545>